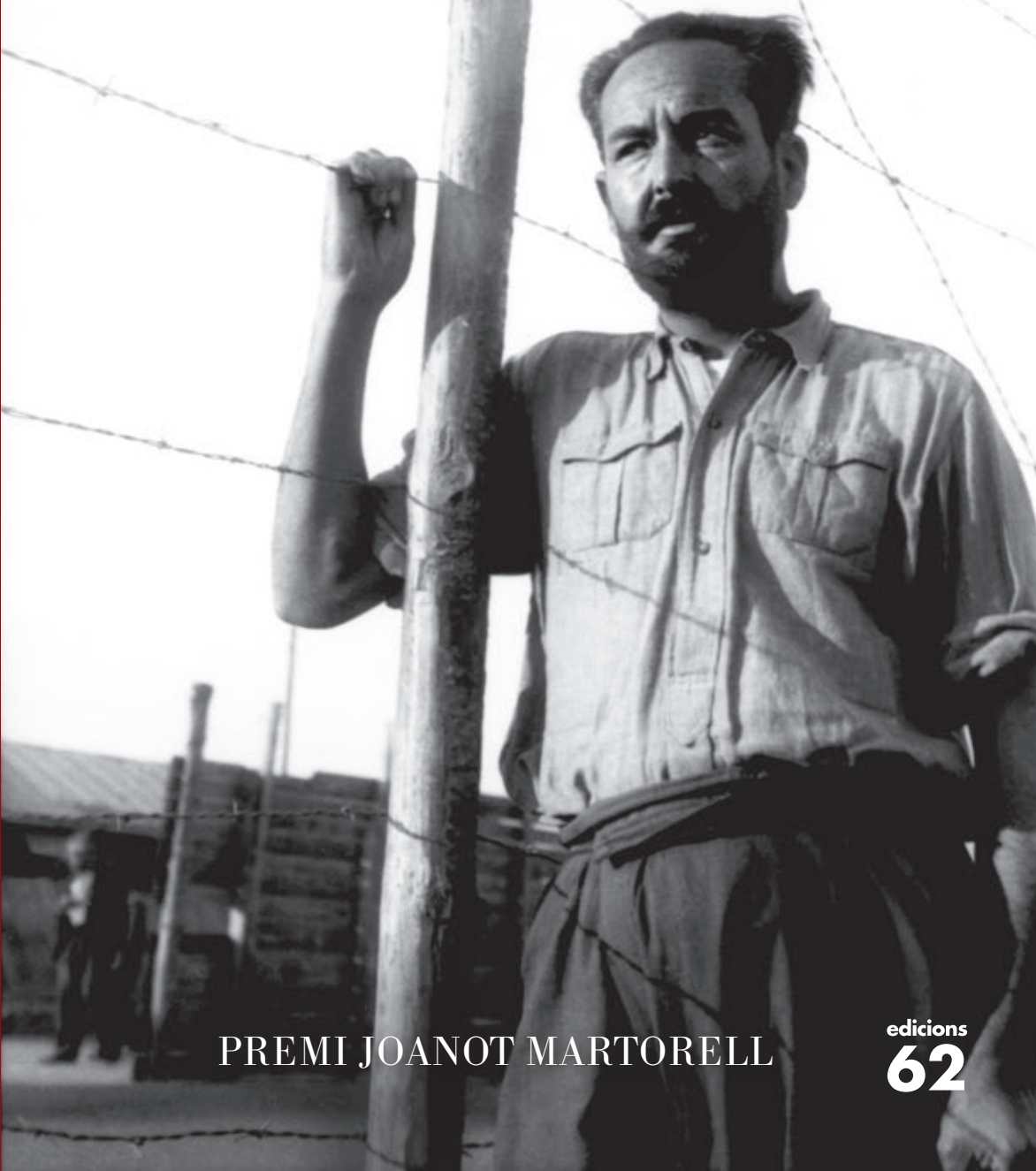

el balancí

David Castillo

El tango de Dien Bien Phu

PREMI JOANOT MARTORELL

edicions
62

DAVID CASTILLO

El tango de Dien Bien Phu

Premi Joanot Martorell

Edicions 62

Barcelona

Aquesta obra ha estat guardonada amb el XLI Premi Joanot Martorell de narrativa 2019, convocat per l'Ajuntament de Gandia i atorgat per un jurat compost per Xavier Aliaga, Pilar Beltran, Víctor Labrado, Ignasi Mora i Miquel de Palol.

Queda rigorosament prohibida sense autorització escrita de l'editor qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra, que serà sotmesa a les sancions establertes per la llei. Podeu adreçar-vos a Cedro (Centro Español de Derechos Reprográficos, www.cedro.org) si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra (www.conlicencia.com; 917021970 / 932720447).

Tots els drets reservats.

El paper utilitzat per a la impressió s'aquest llibre té la qualificació de paper ecològic i procedeix de boscos gestionats de manera sostenible.

Primera edició: gener del 2020

© David Castillo, 2020

© d'aquesta edició: Edicions 62, s. a.
Diagonal, 662-664. 08034 Barcelona
info@grup62.com
www.edicions62.cat

Fotocomposició: gama, sl

DIPÒSIT LEGAL: B. 27.052-2019
ISBN: 978-84-297-7824-3

«Brillava la meua mirada desafiant contra els seus ulls groguencs, prolongació de l'acer de la seva baioneta calada, a mig metre. I per primera vegada a la vida, després de les persecucions, de la deportació, del castell de Montjuïc i de la Model, vaig tenir por. No por de morir, no; no por del dolor, no; no por de ser ferit, no. Era la por de sentir-se desarmat, d'haver d'acatar ordres després d'haver estat lliure, ni que fos en les pitjors condicions possibles. La guerra havia estat, al cap i a la fi, anar a totes. Havíem tirat tots els trumfos sobre la taula, i per primer cop vaig tenir la sensació d'haver perdut. Enmig de les restes de la columna, acompanyats de gent malalta i mutilats, pocs ens podrien identificar amb els homes de Durruti: els que havíem derrotat els facciosos a Barcelona havíem portat la revolució allà on arribàvem. Finalment, ens replegàvem desarmats, xops d'aiguaneu i sense cap altra cosa per ficar-nos a l'estómac que la nostra saliva espessa. S'iniciava el camí del silenci, incert, de no saber cap a on aniríem, amb la mort com a únic horitzó.

»Havia lluitat des de nano contra la fam i contra les setmanades miserables que van matar la meua mare de tuberculosi i dos dels meus germans per desnutrició. Tot

quedava enrere. Hi havia un abans i un després. La frontera era la por: per primera vegada a la vida tenia por. Els ulls enormes dels senegalesos ens apuntaven amb la mateixa brillantor malaltissa que les baionetes dels seus mosquetons, que l'alè gèlid que sortia de les seves boques. Les seves dents blanques eren la mort desitjada per molts dels nostres companys com un alliberament. Tenien la mateixa por que nosaltres, però nosaltres ens sentíem despullats sense les nostres armes, requisades pocs metres abans. Ens envoltaven amenaçant amb els fusells, centenars de vigilants fent setge a l'exèrcit inexpugnable dels fills de la terra. No era la guerra dels joves africans, però algú els havia contaminat amb històries sobre diables que cremaven sants i esglésies i violaven monges. No s'adonaven que una part dels que viatjaven amb nosaltres eren criatures indefenses i dones destruïdes per sempre.

»Un nano d'uns vuit o deu anys gemegava un parell de metres darrere meu. L'havia tocat la metralla dels avions franquistes, que no van parar de bombardejar-nos fins i tot quan ja no teníem cap possibilitat de presentar batalla. Em vaig intentar girar per auxiliar-lo, però la meua gorra de plat va fer que un oficial francès em prohibís moure'm. El fill de puta em va cridar en un català d'accent francès. Se sentia valent en la seva posició de superioritat, però a mi tant se me'n donava perquè no m'importava morir. Em vaig girar i vaig portar al nen una mica de neu collida sota la baioneta del soldat senegalès. Volia calmar-li la set de la febre, provocada per la ferida infectada.

»—Aquest no resistirà la nit —em va murmurar Can-sinos, un dirigent de les Joventuts Llibertàries, company des dels anys de l'avenç sobre Saragossa i de la batalla a la Zona Universitària de Madrid.

»—Potser té sort i abandona aquesta merda abans que nosaltres. Si demà encara és viu li donaré una mica del torró que ens van enviar per Nadal des del Govern. Ens van acabar felicitant les festes, com si ens estiguessin fent una broma de mal gust...

»—Tinent —vaig cridar al valent oficial francès—. Aquest nen s'hauria d'evacuar perquè s'està morint.

»—No és responsabilitat meva, mantingui la seva posició —va respondre'm de manera autoritària i amb gesticulació teatral, movent les mans com per enretirar-nos.

»Quan vaig tornar a la primera fila de la immensa rotllana del prat on ens havíem col·locat, un dels companys de l'Hospitalet, Sisco Molins, em va fer un gest assenyalant la silueta del colt 45, conservat gràcies a la matusseria dels registres dels gendarmes. Vaig negar amb el cap per dissuadir-lo. No hi teníem res a fer i no volia oferir l'excusa perquè ens afusellessin i forçar el punt final. Hauria estat una victòria massa fàcil per a ells. El Sisco va assentir i el nen ja no plorava, només gemegava com un gatet entre la massa informe dels refugiats que ens envoltaven. Els oficials francesos havien aïllat Ricardo Sanz i Miguel García Vivancos i, per tant, tots els que semblàvem susceptibles de ser comandament teníem la responsabilitat sobre el que succeïa. De fet, no sortíem de la dinàmica d'amenaques en què havíem entrat des del lliurament massiu de les armes. Paco Ponzán, de la 127a Brigada Mixta de la 28a Divisió, impertèrrit amb les seves ulleres semblants a uns quevedos, es mantenia assegut sobre una llosa irregular davant mateix de l'abisme que s'obria en un dels laterals del prat, com si estigués esperant l'autobús. Vam creuar-nos les mirades i ell va moure el cap amb gest de sorpresa, com si no es pogués creure les marranades que ens estaven fent els

francesos. Dos dels aragonesos que ens acompanyaven des de bon començament, Fede Martínez i Paco Carrasquer, responsables de dues centúries de la 26, la Columna Duruti, em van fer un gest de tranquil·litat amb les mans pràcticament a l'uníson. I el fet de captar la mirada baixa del Paco, un excel·lent militar quan calia lluitar, però sobretot un company preocupat per alfabetitzar els nois que arribaven encara sense saber llegir ni escriure, em va omplir de força. Ponzán, Martínez, Carrasquer, Miró, Montagut, Sabaté, Peirats... Una llista interminable de noms disposats a morir per la dignitat, els pacifistes més violents de la història contra la injustícia i la infàmia».

Les notes del quadern de Pantaleó Ribot estaven redactades amb una lletra de cal·ligrafia minúscula. Desconfiava de la metàfora. Les seves impressions esparses apareixien amb una prosa àrida, en alguns moments dolorosament fidels a la realitat. No patien dels excessos d'afectació d'altres memorialistes llibertaris. Tampoc del rigor de dades dels historiadors. Complementava els seus records amb fragments dels diaris dels seus companys o de gent que havia patit la mateixa odissea. Havia traduït, tal com explicava a peu de pàgina, dels llibres de memòries dels vells amics Antonio Miró i Lluís Montagut, sobre els quals no precisava si els havia conegut a la Barcelona pre-revolucionària, a la guerra o a l'exili, com ho havia fet als primers paràgrafs amb els altres companys. Obria comeses quan les cites pertanyien als seus amics i hi incorporava, per diferenciar-ho de les seves anotacions, un tipus de lletra més arrodonit. No entenia quin era l'objectiu. Sovint parlava de la desmemòria i de no voler-se instal·lar al

barri de la senilitat, que era «l'opció, però, més còmoda». Amb un to de veu greu, i alhora sorneguer, afirmava que volia recordar les penalitats per comentar-les-hi al cabró de sant Pere o a qui fos el conserge del paradís en el moment de presentar-s'hi, «Santiago Carrillo segurament». En aquella llibreta vaig trobar la descripció de l'horror patit durant la segona part de la supervivència, en molts casos més aspra que la dels tres anys de lluita descompensada contra les màquines de matar que estaven a punt de recórrer el món: «Tor de Querol, 1.300 metres d'altitud, acampats en un immens prat inclinat, que toca la carretera que condueix al cementiri d'Enveig: temperatures sota zero i una boira insistent que t'enverina de fred. La inversió tèrmica fa que la temperatura disminueixi més aquí que a dalt de la muntanya perquè l'aire gelat és més dens i baixa fins a acumular-se al fons de la vall, sobre dels nostres capots. Ni una trista manta, ni un metge o una infermera, res. No hi ha ni arbres per collir una mica de llenya: quatre matolls gebrats. Una rebuda d'honor de part del govern francès, a punt d'obrir el cul davant els alemanys i els italians que ens han bombardejat fins a cinquanta metres de la frontera. El sofriment és intens. Hem tingut entre trenta i cinquanta baixes per dia, liquidats per les ferides dels feixistes covards, que tenen pressa per lapidar-nos contra la frontera i a sobre ens consideren responsables de totes les desgràcies. Més d'un mes de vagarejar entre el gener i el febrer del 1939 quan l'organització ha decidit no perdre més gent inútilment, quan Eduardo Val, Ángel María de Lera, Eduardo de Guzmán, Cipriano Mera i els altres companys de Madrid van desistir de combatre per buscar una sortida digna que no s'ha arribat a produir.

»Creia haver vist tota la misèria del món, representada amb nitidesa, però aquí he tingut l'oportunitat d'adonar-me que sempre es pot estar pitjor. A poc més de dos-cents metres d'on ens tenen concentrats hi ha l'estació internacional de la Tor de Querol. Els hangars són plens a vessar. Des de fa dos dies els meus compatriotes s'amunteguen en el recinte, en els pavellons laterals i, fins i tot, en les andanes de les nombroses línies que venen de Puigcerdà. Una brigada evacua els ferits dels trens i els colloquen allà on poden. No hi ha ni un metge. L'espectacle és dantesc. El mural atapeït són totes les criatures que ens acompanyen en l'infern. El capellà d'Enveig s'ha negat a enterrar els nostres morts al cementiri que hi ha cinc-cents metres més avall perquè ens considera ateus i assassins de religiosos. Diu que no tenim dret a reposar en un indret sagrat. El mossèn manté una conversa absurda amb el sotsprefecte de Prada, que no està disposat a tolerar cap epidèmia per la tossuderia del capellà. L'interpret francès ens intenta donar explicacions amb una expressió de rebuig cap a l'actitud del catòlic.

»Alguns nens i vells ferits, vestits amb parracs, es cobreixen amb les restes d'uniformes dels nostres companys morts. També amb les casaques i capots dels que treballen recollint els morts i ferits i van en mànigues de camisa o amb samarretes ratades enmig del fred penetrant. Un dels lloctinents de Durruti, que paradoxalment es diu Esquirol, em fa una broma tàcita mentre m'ofereix un cigarret embolicat amb paper de diari. L'havia conegut a Barcelona i llavors semblava un dandi. Aquí és un diable de barba tancada i bruta, amb l'uniforme i els dits plens de ronya, que camina garrell a causa d'una ferida a la cama:

»—Això és pitjor que quan ens van enviar a Villa Cisneros, *compañero*.

»—Això no és res per a algú que conserva els ideals —li replico amb sorna—. Aquest cony de mandrils no saben el que els pot passar si aconseguen cabrejar-nos com va fer el merdós nan africà. —El somriure burleta d'Esquirol és una ganyota o un tic.

»—Estàs de broma, xaval.

»—Qui va dir que els pobres no teníem sentit de la ironia?

»—De musculatura no te'n deu faltar sota els polls.

»—Mira, com a mínim tinc algú que em fa companyia».

«El dipòsit on ens han conduït és una estació provinciana i el dolor es reflecteix en cadascuna de les cares en què et fixes. Més val no mirar. Mirar al no-res, mai cap a la infermeria infinita. Homes, dones, nens i ancians jeuen sobre el ciment deformat per la neu que l'inunda cada hivern. Tots estan exhaustos. En qualsevol altra circumstància hauria pensat que m'havien tancat en un manicomi. Els cossos es giren penosament sobre el terra mentre busquen una posició menys dolorosa, la que els acosti a una mort profilàctica, a la porta final del que havien estat els seus somnis, i també els dels seus marits, dels seus pares, dels seus mestres, de qui sap qui és que els ha conduït a l'infern. La febre brilla en moltes mirades. Nens mutilats s'arrosseguen sobre l'andana a la recerca dels seus pares, o d'algú que se'n pugui fer càrrec. Tots aquests invàlids han quedat exposats als quatre vents, al fred intens. La pluja substitueix la neu, més aspra que a Terol o a Tremp.

»Hores més tard, la boira em talla la cara. Els ulls em couen com si me'ls cremessin. Observo els homes i no

vull creure que tinc la mateixa expressió cadavèrica i que faig la mateixa fila que ells. Els rostres estan tan canviats que costa reconèixer ningú, tot i haver compartit amb molts d'ells trinxeres, trets, explosions, combat i destrucció. A quatre passes tinc, entre altres que no reconec, Raimon Vela, un valencià del Poble-sec veí de Josep Lluís Facerías, i Menero, un berguedà fort com un roure de qui diuen que té la cara deformada pel llamp que va matar els seus pares. Vela i Menero eren dinamiters experts. Havien volat infinitat de ponts per impedir que els franquistes se'ns acostessin. Dominen la química i la majoria de pagesos i masovers que hem trobat pel camí ens han donat més del que els demanàvem moguts per la por a les seves cartutxeres. Sense elles costa identificar-los perquè no se les treuen ni per dormir. Quan els pagesos els veien arribar amb les bombes de mà penjades dels cinturons, treien les gallines i la cansalada dels amagatalls. No ens calia saquejar perquè els seus explosius obrien consciències, aplicaven la solidaritat immediatament. Ara Vela sembla un nino desvestit, un pelacanyes, un mindundi, amb la barba plena de tinya i la mirada desconcertada. Encara ens alimentem del ramat de bèsties que hem expropiat i no hi ha dia que algun pagès no vingui a reclamar els seus animals en els tancats que els gendarmes ens han fet habilitar.

»De fet, a Salau teníem bons contactes. Un grup de pastors integrat per Antonio Palacín, Fernando Llorens, Juan Gallart, Magín Gausiac, Juan Marechu i Manuel Llorens. Durant la guerra es van cansar de raptar ramats de la zona facciosa. Feien la connexió a Alòs abans de portar cavalls, ovelles i vaques a través del port de Tavascan. No tenien cap consciència de la por i ens van ajudar

perquè dominaven estratègicament la zona; mai anaven en grup. També els caracteritzava ser de gallet ràpid, i si calia disparar, disparaven sense contemplacions.

»Alguns francesos de les cases de la rodalia ens han dut palla per fer llits per als ferits i ràpidament s'han ensangonat. La visió m'ha traslladat als primers dies de la guerra, als taüts apilats a les portes dels pavellons de l'Hospital Clínic. Als setze anys em vaig familiaritzar amb la visió de la sang i la fetidesa dels morts. Tan gran era el desig d'anar a lluitar al front que res no em podia aturar a l'hora d'unirme a aquells homes. Els vaig dir que tenia disset anys i ningú va objectar res al fet que m'allistés a les milícies anarcosindicalistes que viatjaven cap a l'Aragó. Em repugnaven la sang i la mort, però la meva prioritat era la revolució. Pretenia alliberar la meva família i venjar la mort dels meus, sobretot fugir del pis del carrer Sant Jeroni, que podia a misèria i gana. Contra una de les parets interiors de l'estació, sota un rellotge aturat, hi ha nombrosos amputats víctimes dels bombardejos patits els últims dies. Un cec, vacil·lant, s'obre camí entre els cossos i cau a la via. Ningú pot fer res per evitar l'inevitable».

El relat era apocalíptic, idèntic als que havia trobat d'Antonio Miró i Marcial Mayans, però les notes de Ribot tenien alguna cosa de fatalista, la llosa d'una tomba oblidada per tothom, retrat al natural de la desfeta: «La situació claustrofòbica és la d'un angost carreró sense sortida. Davant mateix del casino d'Amélie-les-Bains hi havia mil dos-cents membres de les Brigades Internacionals ferits o malalts: disenteria hemorràgica, ferides mal curades per la metralla dels bombardejos o pels combats contra les

avantguardes dels nacionalistes. Els internacionals i nosaltres cobríem la rereguarda mentre la cavalleria de Lister avançava com si estiguessin en una desfilada. Vam caminar sobre la neu per una collada fins que vam trobar el nostre destí, el confortable hotel al ras, on passaríem la nit. Un oficial francès s'ha avançat per apartar una barreira de fusta que dona accés a un prat i ha fet un senyal a la columna perquè hi entri. Els gendarmes han empès els endarrerits i els esguerrats sense miraments. Amb tots a dins han col·locat un forrellat per tancar. L'estimat Miró ha repetit: "Ramaderia, això és el que som".

»L'horror ha arribat al paroxisme quan m'he trobat el cordó de soldats senegalesos, fusells en mà i baioneta al canó, que s'han desplegat al voltant del prat des de la carretera. La nit polar és el prat amb deu centímetres de neu. Fa més de dues hores que no deixa de caure. Ha quallat en el perímetre de la nostra presó i ha enfangat el terreny inclinat i irregular. Ningú a cobert. Res per menjar. Res per beure. Tothom a dieta. Malgrat el fred intens, els homes intenten descansar. No hi ha ni una manta en condicions per poder protegir-nos, ni tan sols un tauló on arrecerar-se. Alguns ferits deliren frases inconnexes. La sang corre per les ferides que s'han obert durant l'ascensió, obligada per les males bèsties dels francesos. Molts homes jeuen immòbils, condemnats a morir. La gangrena s'ha apoderat d'alguns dels ferits desatesos i la fortor d'escorxador enverina l'aire a dos-cents metres a la rodona. Els soldats senegalesos, en rotllanes, estan neguitosos. Per a molts dels nostres companys, escampats pel pendent del prat, aquesta nit de malson serà l'última. Moren de fred entre els braços dels camarades. Les petites fogueres han convertit l'espai àrid en una enorme

acampada de la mort. Els focs s'atien amb les restes dels camions perquè els gendarmes han ordenat als senegalesos que no ens deixin tocar les branques dels freixes i els bedolls despullats del camp. La bellesa del cel canviant és el revers del que hi ha a sota.

»També ha estat una nit en què he pogut tornar a comprovar la vàlua dels que havíem pres Siétamo; dels que vam expulsar els militars del general García Valiño de la serra de Cavalls en una de les operacions més cruentes de la Batalla de l'Ebre; dels que es van enfrontar als feixistes de Saragossa o contra la moderna avantguarda de Franco a la Ciutat Universitària de Madrid. Ara ens ha tocat cobrir la retirada de les inacabables columnes republicanes, les que han anat a petar a Puigcerdà i les que han sortit per la Jonquera i Portbou.

»El govern titella francès, que tant ens ha perjudicat durant la guerra, no ha acceptat obrir edificis abandonats, com casernes militars o hotels termals, per aixoplugar-nos. Hauria estat una solució pràctica. El seu objectiu és desfer-se de com més refugiats millor, convence'ls que tornin a Espanya. Els oficials francesos no han fet altra cosa que mentir per afavorir un trasllat massiu cap als destacaments franquistes, que ens esperen a l'altra banda de la frontera. El prefecte, l'alcalde d'Enveig i el responsable de l'estació també van prohibir que ens instal·léssim dins els nombrosos vagons arraconats en via morta: s'havia produït un petit incendi i aquesta gent es preocupa més d'una andròmina espatllada que de la massa desvalguda.

»La pressió d'alguns polítics —la majoria provinents de l'esquerra—, de periodistes i intel·lectuals davant la carnisseria ha obert consciències. Gairebé la meitat dels refugiats moren exterminats per les malalties provocades per la

insalubritat de les aigües i el menjar en pèssimes condicions. Els republicans francesos s'han oblidat dels republicans espanyols, i en aquest oblit han perdut també l'ànima. Francisco Mulero m'avisava des de prop d'una de les fogueres. Descansa amb un grup de carabiners valencians. Havien rebut ordres de retirar-se a Barcelona i van ser mobilitzats de nou cap al front de la Noguera Pallaresa. Mulero parla amb dificultat perquè ha perdut els incisius. Ofereix la resta de la seva brigada per si cal donar un cop de mà. L'hi agraeixo i li prometo que consultaré els responsables de l'hospital improvisat als hangars de l'estació. Una columna de convalescents, evacuats fa poques hores de l'hospital de Llúvia, mostren signes d'haver empitjorat. Un sergent em diu que creu que dos són morts. Li contesto que l'endemà recollirem totes les despulles si ens deixen lliures. La praderia ofereix una visió fantasmagòrica. Les fogueres semblen focs follets en els ulls miops perquè porto un dels vidres de les ulleres trencat. Dues noies, que coneixia d'abans de la militarització de les columnes, m'ofereixen aixopluc entre elles i caic com un pes mort. L'esgotament supera els nervis. I tot esdevé calma en el silenci de la neu. El silenci de la neu apaivaga els altres sons.

»No sé com he pogut dormir durant la nit, suposo que pel cansament acumulat. Els uns contra els altres ens hem estirat per concentrar l'escalfor sobre els capots que ens aïllen una mica de la humitat, tapats amb una manta pesant plena de llànties. Un company m'ha deixat un exemplar en francès de *La cartoixa de Parma* de Stendhal, agafat de la biblioteca de les Brigades Internacionals. M'ha servit per recordar els dies d'abans de la guerra quan era feliç amb l'única companyia d'un llibre. La humitat és tan intensa que he somiat en un dels bombarde-

jos que vam patir a la serra de Pàndols, prop de Gandesa, a l'Ebre. Era una de les estúpides ofensives de desgast que els soviètics pensaven infligir a Franco, una carnisseria per a les nostres tropes. Ordres de Moscou. Defensàvem l'ermita de Santa Magdalena, on va caure el meu amic Luis Álvarez Prada, comunista valent del barri de Vallecas que havia combatut amb el Campesino a Terol i Guadalajara. Un projectil de màuser li va travessar el genoll. Quan el van evacuar a l'Hospital Militar de Barcelona va fer que l'operessin despert per evitar l'amputació. Els feixistes preparaven la seva contraofensiva des del santuari de la Fontcalda. Els bombardejos d'avions i la pluja de morters van convertir la muntanya en un cementiri a l'aire lliure. Va quedar saturat de cadàvers de nois inexperts de la lleva del biberó, abatuts com a mosques, tant per la metralla com per les pedres rebentades pels obusos que els lapidaven, o pels francotiradors franquistes, els *pacos*. Cossos esbudellats i membres mutilats a cada pas. Enmig de la intensitat del bombardeig, em vaig amagar sota els cadàvers d'alguns companys i dels trossos d'un mul enorme. Quan les bombes es van aturar, vaig sortir roig com un autèntic dimoni. Quan els companys de la federació local de Barcelona Sarret i González em van trobar fet un manat de nervis, es van pensar que era mort i que caminava per inèrcia. Ni després de dues hores de fregar amb aigua i sabó, l'uniforme va perdre el to vermellós.

»Julián Escanilla, amic des de l'arribada a Bujaraloz, ha vingut a saludar-me, però no sé si era una al·lucinació quan he obert els ulls... M'ha despertat la gana. Per esmorzar només tenim la neu. He donat l'ordre de retirar els cadàvers dels que no han resistit. Tothom m'ha obeït, suposo que pel to decidit i perquè ningú sap què ha de

fer. Els hem arreglerat al llindar de la tanca com si fossin un trofeu de caça després d'una nit abundosa. El malcarat oficial francès, que s'havia negat ahir a donar ajuda al nen ferit, ha ordenat als senegalesos que obrin la tanca. M'ha preguntat amb educació si jo era l'oficial major i m'ha ofert una gorra de plat republicana amb una estrella de cinc puntes i un parell de bacallans. L'he rebutjada dient-li que era un simple soldat ras. Si s'ha de jutjar per la seva ganyota d'escepticisme, no s'ho ha empassat. La brigada ha traslladat les despulles fins al límit entre el barranc i el bosc ple de neu de més amunt. Ni els rajos de sol aconseguen que el fred sigui més lleu».